

Párisi levél.

Páris, 1901. mart.

(La vie de Pasteur, par Vallery Radot. 1. vol. 8. lib. de Hachette. — A hit-tudori szigorlat letételének megengedése külföldiek számára a párisi theol. facultáson. — A vallások történelme és a kereszténység, értekezés a montaubani theol. facultás egy tanárától.)

Szerkesztő úr!

Nagyon vonzó és épületes tanulmány az, melyet ismertetni akarok. Pasteur élete valóban az emberiség egy nagy jóltevőjének az élete. Nagy jóltevő volt Pasteur, mert az emberiséget érzelmei bensőségével szerette. De nem a tudósról akarok szólni, a kinek munkái és felfedezései eléggé ismeretesek, hanem mindenek felett az emberről beszélni, a „derék emberről,“ a mint őt nevezték, azután a könyv után, melyet a kegyeletes tisztelet neki szentelt. Azt mondják, hogy egy nagy embernek a gyermekkorá esirájában magában foglalja és megmagyarázza, mi lesz belőle később. Hanem mégis ez nem mindig van úgy. Nem mindig lehet a kezdetből az ember jövőjét megjósolni. Pasteur gyermekkorában nem az volt, kit esodagyermeknek neveznek. Sőt az első vizsgákon alig is ment keresztül. A XIX. százév legnagyobb vegytudósa csak „közepes“ osztályzatot kapott a vegytanból, mikor a természettudományokból a vizsgát letette. De nagy kitartása volt a munkában és tántoríthatlan hite abban, hogy becsületességgel és kitartással ezélhoz lehet jutni. És a tudós élete mutatja, hogy nem esalódott, mikor a dolgokat komoly oldalról nézte. A kitartás és szívósság atyjától örökölt tulajdon volt, melyért megható szavakban emlékezett meg róla. Atyja, a nagy esászár katonája, timár volt Arboisban a Jura hegyek közt és polgártársai részéről általános becsülésnek örvendett. Azt akarta, hogy fia jobb pályához jusson, mint az övé, s ezért Párisba küldötte tanulni. De a szülöföld és a család szeretete miatt atyjá-

nak közelebb kellett őt hozni és a klasszikus nyelveknek a tanulását Besançonban, a szülői háztól nem messze végezte. Huszonegy éves korában ment aztán felsőbb iskolába. Ekkor a vegytan tudós tanárának, Jean-Baptiste Dumasnak befolyása alá kerül és ezzel elhatározódik Pasteurnek jövő pályája. Öt év múlva, mely idő alatt folyton tanul és több nevezetes munkát végez, a strassburgi tudomány egyetemre nevezik ki tanárnak. Jelleme megalakult még mielőtt tudományos genie-je kifejlődött volna. Már mint növendék egészen természetesen találta, hogy az ember az erkölcs útján járjon. Szerette az erkölestant, mert az kötelességről, erényről és egyszerű boldogságról tanított. Nőtestvéreinek, mikor Párisban tanult, érdekes levelet irt ajánlva nékik Joseph Droz „Essai sur l'art d'être heureux“ ezimű erkölestani könyvét. „Mindig magammal hordom — írja e kis könyveeskét; sohasem olvastam ennél okosabb, erkölcsösebb, erényesebb, jobb könyvet. Az ember ellenállhatlan varázst érez azt olvasva, mely áthatja lelkét, lánggra gyújtja legnemesebb, legmagasztosabb érzelmeit. És ezt minden nagyítás nélkül mondom. Még vasárnap a hivatalban is csak Droz munkáit olvasom és azt hiszem, hogy a midőn így cselekszem, mind annak ellenére is, a mit a meggondolatlan és esztelen vakbuzgóság mondhat, a legszebb vallásos eszmékkel vagyok összhangban“. Pasteur az ő egyszerű hitében a katholicizmust a saját lelkiismerete szükségéhez alkalmazta. S nem az egyedüli tudós, a ki ezt teszi.

Huszonhat éves volt, mikor a strassburgi fakultásra a vegytan tanárának kinevezték. De már akkor tett volt néhány felfedezést és nevét jól ismerték. De őt a nagyzás sohasem bántotta, mindig egyszerű és szerény volt. Ekkor jött ismeretségbe az egyetem igazgatója Laurent leányával. S miután számot vetett érzelmeivel, levelet irt a leány apjának, mely egy kissé talán szokatlan modoru, de egyenes jelleméről tanuskodik; „Uram! néhány nap alatt egy reám és az ön családjára nézve nagyon komoly kérés terjesztetik ön elé, s kötelességemnek tartom önt a következő dolgokról értesíteni, melyeknél fogva határozhat abban, hogy a kérést elfogadja-e vagy megtagadja. Atyám timár Arboisban, Jura egy kiesiny falujában . . . Az én birtokom mindössze: a jó egészség, jó sziv és egyetemi állásom. Két éve, hogy a felsőbb iskolából kikerültem a természet tudományokra minősítve. Tizennyolez hónapja, hogy tudor vagyok s a tudományos akadémiához néhány munkát nyújtottam be, melyeket jól fogadtak. . . Ez Uram, az én jelen állásom. A mi a jövőt

illeti, csak annyit mondhatok, hogy ha valami meg nem változtatja hajlamomat, vegytani vizsgálódásokra szentelem magamat...“ Levelét azzal az értesítéssel végzi, hogy atyja fog eljöni, hogy Laurent Marie k. a. kezét megkérje az atyjától.

Ez egyszerű és kissé büszke nyíltságban van valami megkapó. Az ifjú leány családját egyenesen, őszintén tájékoztatta. Pasteur egész életében minden dologban ezt az egyenességet és őszinteséget tanusította. Azt mondták róla, hogy az ő diplomatiája lelkiismerete inspiratiojában volt. Hő kívánsága teljesült, a fiatal leány részéről azt beléegyezés követte. És hogyha Pasteur szellemét talán nem is értette egészen, de bizonyosan megértette szívét. És a nagy tudós-nak jó életpárja, vigasztalója, s munkatársa lett. Mindenek felett örködött, hogy férje a tulságos munkában egészségét el ne veszítse. És hogy oly magas kort ért és oly dicső pályát futott meg, abban része van hű és odaadó nejének.

Nem csupán a tudományos tanulmányok, de a fájdalmas élet-tapasztalatok is hozzájárultak ahhoz, hogy Pasteurben a vallásos érzelmek kifejlődjenek és erősödjenek. Több gyermeket veszített, valamint atyját is és ezek a veszteségek fájdalmasan érintették szerető szívét. Gondolata gyakran fordult a tullevő, a végtelen felé. Hosszas betegsége alatt, melyet a betegségek körüli felfedezése okozott, gyakran olvasta, a mint épülni kezdett, „Pascal gondolatait“. De feltűnő ellentét van a Pascal vallása és a Pasteuré között. Pascal lényegében pessimista és Pasteur alapjában optimista. S a mit ő Pascal munkájában különösen szeretett, azok a helyek, melyek felemelnek és vigasztalnak. Az Istenben való hitét kiegészítette az emberben való hitével, ki a végtelenre van teremtve, fokozatosan haladván a tudás, világosság és a szeretet birodalmában mind elébb. Nem azok közül a tudósok közül való volt, a kik azt mondják, hogy a tudomány eltávolít Istentől, ellenkezőleg azt tartotta, hogy hozzá vezet. Különben az akadémiában ő maga megvonta egyszer a határt az erkölcsi tudat és a tulajdonképp úgy nevezett tudás között: „Mibennünk mindenikben két ember van: a tudós, ki sima lapot csinál és az arra irt észlelet és tapasztalat által akar a természet ismeretére jutni; és az érző ember, a hagyomány, hit vagy kétség embere, az érző ember, ki megsiratja gyermekeit, kiket elvesztett, ki nem tudja, fájdalom, bizonyítani, hogy azokat viszont látja, de hiszi és reméli; ki nem akar meghalni, mint meghal egy alsóbb állatoeska; ki magának azt mondja, hogy az erő,

mely benne van, át fog alakulni. A két birodalom egymástól különböz, és jaj annak a ki azt akarja, hogy azok egymásnak a jogába nyuljanak, az emberi ismeretek oly tökélytelen állapotában“.

Mély vallásos érzelmeit figyelmet keltő módon fejezte ki a franczia akadémiában mondott székfoglaló beszédében is. Hatvan éves volt ekkor és Littré helyébe következett, kit a positivismus fejének tekintettek. Pasteur beszéde nagy zajt ütött a sajtóban. Vallery-Radot nagyon körülményes részleteket közöl e beszédre vonatkozólag, melyek eddig ismeretlenek voltak és mutatják, hogy Pasteur mily lelkiismeretes volt. Minthogy Littré-re kellett neki dicsőbeszédet mondani, a kit sokszor és sokan támadtak, Pasteur körüljárta Páris környékét, hogy lássa azt a régi házat, hol Littré egy rendkívül munkás élet után meghalt. Nagyon meg volt indulva, mikor annak belsejébe lépett, hol egy böles élt nejevel és leányával, kik az ő munkatársai voltak; egy kereszt volt a falon felfüggesztve, mutatva, hogy ő a neje és leánya hitét, melyet nem osztott, tiszteletben tartotta. A szomszédok mindenféle jótéteményről beszéltek, melyet Littré velük tett. „Ah! kiáltott Pasteur ez az az ember, kit annyi kiátkozással üldöztek!“ Véde Littrét. De miután teljes őszinteséggel leróttá íratta a tiszteletadóját, épp oly szabadon bírálta a positivismust és magyarázta, hogy miért nem lehet ő positivistá. Mindenek előtt feltudta Littrének, hogy nem vette számba a pozitív ismeretek közül az egyik legfontosabbat, a végtelen ismeretét. Szerinte ez a fogalom magától nyomul elő, és úgy gondolja, hogy a nélkül az ember nem is ember. Pasteur értelmi alázatosságával úgy tartotta, hogy a dolgok valóságának megismerése túlterjed azon a kiesiny körön, melyben az emberi értelem mozog, s hogy végtelen aránytalanság van a mi fogalmaink és az egyetemes lény között. „Mysteriumokba vagyunk bonyolítva. Ki ismeri a dolgok alatt levő titokzatos hatalmat?“ Ezért, hogy Pasteur erőtlensége érzetében a végtelennel szemben vallásos. O altitudó! mondotta Pál apostol is szemben a végtelennel.

E beszédnek az akadémiában való fogadásáról szólva az életrát Pasteur szerénységének egy szép vonását tünteti fel. A beszéd így kezdődött: „E pillanatban, midőn e kitünő gyülekezet előtt jelenek meg. . . elégtelenségem érzete rajtam erőt vesz, és zavarban lennék e helyen, ha nem lenne kötelességem, hogy magára a tudományra háritsam, ugyszólva személytelenül, azt a tiszteletet, a melyben engem részesítettek“. A beszédet kinyomatás előtt szokás szerint felvitték az akadémia titkárához, ki ezeket a szavakat: „elégtelen-

ségem érzete“ és „ugy szólva személytelenül“ kitörülte. Sok késlekedés után Pasteur az előbbit így változtatta: „annak az érzete, a minék hijával vagyok“; de a másíknak „az ugy szólva személytelen tiszteletnek“ a változtatását megtagadta. Pasteur az akadémiába való megválasztatását valósággal a tudomány iránti tiszteletnek vette, és nem az ő iránta való különleges tiszteletnek. A francezia akadémiának évkönyvei aligha mutatnak ehhez hasonló példát. Renan is, ki a Pasteur beszédére adandó felelettel volt megbizva, megragadta a szerénységnek ez annyira ritka nyilvánulását, hogy neki a legfinomabb üdvözlettel válaszoljon, milyenben soha egy akadémiai tag sem részesült.

Azt mondták, hogy Pasteurnek az akadémiában való fogadtatása dicsőítése volt az ő életének. A Hugó Victoréval hasonlították az övét össze. Ha van is némi hasonlóság, de különbség is van a kettő között. Bizonyára a szerénység nem az a vonás, melyet Hugó Victorban fel lehetett találni, kinél hogyha megvolt az emberiség tisztelete, az ő pazar fényű dicsérete viszonzása volt a tömjénezésnek, melyben őt részesítették. Pasteur szerette az emberiséget, melyet munkáival és jótéteményeivel szolgált; de ő mindig szerény maradt, mert a félelmesen nagy problémák, melyeket megragadott, néha erején felülieknek látszottak. A veszettség, a diphteritis, a cholera, pestis — az emberiségnek e nyomorai és szenvedései azok, melyek a nagy tudós szívét megindították. Ő azt akarta, hogy a tudomány, mely e roszak ellen küzd, mindinkább javát munkálja az emberiségnek. Ő a tudományt az önfeláldozás egy nemévé tette, de ez a magasabb rendű és emberi ihlet nem szállította alá, nála a tudomány eszményét és sohasem szünt meg tanítványainak azt a tanácsot adni: „Vigyázzanak, mondotta, egy dologra, arra, hogy ne siessenek a következtetéssel“. És ő maga mindig ennek a példáját mutatta.

Mikor 1894, nov. 1-én olyan állapotba jutott, hogy a következő év sept. 28-án el kellett mennie, munkája bé volt végezve. Mielőtt meghalt volna, még az egész emberiség hódolatának nyilvánítását érezhette. Tanítványai a legodaadóbb gonddal ápolták. A kik az alatt a kilenez hónap alatt közeledtek hozzá, a mig szenvedett, azt mondják, hogy mindig csak a jóság sugárzott belőle és senki se fordult meg nála a nélkül, hogy ne érezte volna jótékony hatását ama szavaknak, melyek ajkáról elszállottak. Pasteur szerette a nagy emberek életét olvasni. „Azoknak emlékezetéből, a kik e földön nyomot hagytak, mondotta, tartós világosság származik . . .“ Ehez

hozzá lehet csatolni a Pasteurét is, melyet Vallery-Radot könyvében tárt elé. És azt teljes szívvel tette, fiú szívvel, mert Pasteurnek veje. Könyve gazdag forrás, s vonzó és épületes munka.

— A párisi theologiai facultáson egy külföldi tudori szigorlatot tett. Ez az első eset, mely az egyetem tanácsának a múlt évben a közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben hozott határozata következtében történt. Ezt a tudorságot úgy nevezik egyetembeli tudorság (doctorat d' Université), melyet csak külföldinek adnak és teljesen különbözik az állambeli tudorságtól (doctorat d' Etat), melyet csak francziának adnak. Ez némi magyarázatot kíván. Egy külföldi, miután hazájában egyetemi tanulmányokat végzett, Párisba jön, hogy tudományos műveltségét tökéletesítse, hogy a tanulmányaira úgyszólván a koronát feltegye. Világos, hogy tudori vizsgát tegyen, nem kívánhatják tőle, hogy mindabból vizsgát tegyen, miből azok szoktak tenni, kik Franciaországban tanultak. Ez lehetetlen volna reá nézve, mert ezek a vizsgák magukban foglalják a franczia irodalomban való neveltséget, milyenben neki nem volt része. S miután egy külfölditől nem lehet azt kívánni, hogy Franciaországban tanuljon, a próbák, melyeket hazájában kiállott, elégséges bizonyítékot nyújtanak előbbi készülsége értékéről. Ezért, hogy felállították az egyetembeli tudorságot, a melyre nézve mindenik facultas maga határozza meg a miniszter helybenhagyásával a feltételeket, a melyek mellett a külföldi jelölteket tudori vizsgára engedik. A feltételek egyébiránt nagyon szigorúak. Ez a tudorság nem a *honoris causa* tudorság. Ez nagyon komoly vizsgálat a teljes tudományosság minden biztosítékával. Ezen ugyanazokat a tudományos tanulmányokat kívánják, mint az állambeli tudorságon. A jogi és a böleselmi facultas már adott is néhány idegennek tudori oklevelet. A párisi theologiai facultas most adta az elsőt. Az új tudor Soderblom Nathan, a svéd egyház lelkésze Párisban. Hat éve, hogy egyetemi előadásokat hallgatott Párisban, különösen az „Ecole des Hautes Etudes”-ben a vallástudományi osztályban. A tárgy, melyet tudori tanulmányául választott: „*A jövő élet a mazdeismus szerint, a más vallásokban való hasonló hitek világánál. Összehasonlító eschatologiai tanulmány*”. Figyelemreméltó munka, mely szerzőjének tiszteletet szerzett. Azt mondják, és joggal, hogy „valódi kincsés háza ez a különböző vallásokból meritett tanításoknak, tudományos munka, melyre a facultas büszke lehet”. Sabatier, kinek a munkát ajánlotta, megköszönte, hogy az új tudorságot értekezésével oly magas szín-

vonatra emelte. Az ünnepélyen Reville Jean elnökölt. A vitában Soderblom nagy dialektikai tehetségről tett bizonyosságot, valamint arról is, hogy a nyelvet jól kezeli. Miután Svédországban kitűnően végezte tanulmányait és Párisban tovább folytatta, lehetségessé vált reá nézve, hogy magának kiváló helyet biztosítson a felsőbb tudományban.

— „A vallások történelme és a kereszténység“ a ezime annak a fölolvadásnak, melyet Westphal, a montaubani theol. facultas tanára írt. Ez egy nagyon szomorú csemény, mondják a régi orthodoxia védői, nagyon örvendetes, mondják az evangelium barátai, mert abban az evangelium győzelmét látják az egyházi hagyomány világi tévedései felett. Van okuk az utóbbiaknak e felolvasásnak örvendeni, főleg, ha a helyet is tekintik. Mert a montaubani facultast mindig úgy nézték, mint az orthodoxia erősségét. Annak tanárai erősen harszottak a fideismusról való munkák ellen, melyeket Ménégoz és Sabatier, a párisi theologiai facultas tanárai adtak ki. Most azt találják, hogy a Westphal által nyilvánított nézetek teljesen összhangzanak a párisi tanárokéval. A vallások történelmének tanulmányozása Westphalt annak az elismerésére vezette, hogy az Isten lelke nincs a bibliába zárva, hogy az hatását gyakorolja a kereszténységen kívül is. Ebből az következik, hogy az Isten nem kíván az embertől egyebet arra nézve, hogy őt idvezítse, csak azt, hogy hű legyen az isteni világossághoz, melyet magába fogad. Westphal felolvasása három részre oszlik és e három szóba összegezhető: a vallások *életereje, méltósága és rokonsága*.

Az első részben a földön levő vallásoknak a statistikáját közli és a végén azt mondja: „mindezek a számok kettős benyomást hagynak hátra: ama nagy eredményeknek a benyomását, melyeket a százév folyama alatt elértek azok, kik magukat a vallások tanulmányozására szentelték; és annak az óriási hatalomnak a benyomását, melynek a világon a nem keresztény vallások a képviselői. Bizonyára a pogányok, vagy azok, a kiket így neveznek, mást érdemelnek tőlünk, mint megvetést. . . A vallások tudományának első eredménye, hogy maguknak a vallásoknak bámulatos életereje világosságra hozatott.

A második részben tárgyalja a vallásnak a méltóságát és az élet minden ágára való áldásos befolyását. „A vallásoknak tudományos tanulmányozása azt bizonyítja, hogy a vallás se nem találmány, se nem babona, . . . hanem a vallásos érzelem mindenütt úgy jelenik meg, mint elsődleges érzelem, mint az embernek legeredetibb és

legnemesebb vonása; hogy a vallás egyetemes eredetében se nem legenda, se nem theologia, hanem az imádkozás szüksége és hogy egy Isten imálásának, szeretetének és a vele való azonulásnak eme szüksége volt az, mi az emberi lelkiismeretet erkölcsi nagykorúsításának kivívására sarkalta . . .⁴

A harmadik részben szerző az ő theologiai következtetéseit adja. Útat kellett találni, mely a bibliai tudománynak megengedte, hogy megszabaduljon a jobboldal zsarnokságától: a dogmától; és a baloldal zsarnokságától: az észétől. E szabadító út a történelem útja. Így született meg a történelmi módszer. . . . Minden író korához tartozik. Korába kell hát visszahelyezni, hogy meg lehessen érteni és itélni. A bibliai írók nem kivételek. Azoknak is meg volt nevelésük, népük; e népnek szomszédsága, bölcsője. . . . Mindezt el kell ismerni. És a kritika munkájához lát. Hiába kísértették meg az általános ihletés elvvel a bibliát a közös jogon felül helyezni. A XIX. százév nagy írói diadalmas bizonyítékkal megmutatták, hogy ha a bibliai izenet Istentől jön, a biblia okmánya a történelemhez tartozik⁴. Miután szemlét tart a tudósoknak amaz ellenvetései felett, melyeket a vallások történelme nevében Istennek a kereszténység történelmébe való különös közbejötté ellen tesznek, azt mondja, hogy a régi apologetikát el kell hagyni és hagyományos nézeteinket kiigazítani: „nem igaz, hogy minden vallás hamis, egyesek kivételével! Mindezek a méredek hegyen, hol az isteni szózat hívja az emelkedésre, az igazságnak, szeretetnek és szellemi imádatnak az útját jelölik, mind fennebb-fennebb emelkedve egészen addig, hogy az embert arra a magaslatra emelték, hol érteni kellett hogy tudja az Isten szabadító igéjét. Ezen az uton, mely a Krisztussal való találkozásra vezet, minden faju és nyelvű embereket látok felállítva, kiknek Isten különbözőleg jelentette ki magát; látok vadat és műveltet, tudatlant és tanult embert, parsit és keresztényt . . . De látom azt is, hogy bármi legyen is szertartási neve, csak egy Istenhez fordul imájával és nem félek egytől se, csakis a képmutatótól! A ki az egyetemes imádatnak hatását lelkében érzi, az többé nem fog felekezeti apologiára vissztérni, melyet az idők szerencsétlensége adott a zsidóknak a száműzetés után, s mely a judaismusból átment a Jézus Krisztus egyházába is⁴.

Miután a fejlődéseket adja annak a megmutatására, hogy az Isten különböző fokozatokban jelenti ki magát, áttér a Jézus tanítására, és itt is ugyanazokat a következtetéseket vonja, mint fen-

nebb. „Jézus Krisztus minden igaz imádlónak teljes egyenlőségét hirdeti az Isten szemei előtt, ki mindenkit a nyert világosság szerint fog megítélni. „Addjad nékem a te szivedet“ mondotta már a próféták Jahvehja. A ki a szívét adja, attól az evangéliumok Krisztussa sem kíván többet . . . Ez magyarázza meg azt a szeretetteljes fogadást, melyben Jézus a pogány lelket részesítette, valahányszor az ő útján a világosság felé fordult, mint a növény fordul a nap felé. Nines megtiltva, hogy ne reméljük, hogy hasonló fogadás várja a siron túl mindazokat, kik nem találkozhattak ugyan Jézussal e földön, de folytonosan és kitartással törekedtek megvalósítani a jót és szolgálni Istent az ő lelkiismeretük világossága szerint. . . . A skepticismus eme szava helyett: „minden vallás jó“ s a fanatismus eme szava helyett: „az én egyházamon kívül ninesen üdv“, tegyétek a felvilágosult szeretetnek eme szavát: minden őszinte istentiszteletben ott van az igazságnak valami része, valami ő belőle, a ki azt mondotta: „Én vagyok az igazság! . . .“

A szabadelvű és egyszersmind evangélium szerinti iskola azonban már rég vallja azokat az eszméket, melyeket Westphal e beszédében mondott. Már rég, hogy az újkori theologusok a történelmi módszert gyakorolják. Baur óta lehet is-e szó más módszerről? De hogy ha tekintetbe vesszük a helyet, hol ez a felolvasás tartatott, hogy az a régi szélső orthodoxiának egyik erősségében tartatott, meg kell vallani, hogy annak megvan a jelentősége. Az igazság készíti a maga útját.

CHARRUAUD D.

GONDOLATOK.

Felső-Zsák, 1900. aug. 25.

A jóhir csigalépésben halad, míg kellemetlent hordja verseny-paripa.

*

1900. aug. 27.

Az okosság és a rend. Bár lehetetlennek teszik, hogy az okosság a renddel összeütközésbe jöhessen, mégis megesik az néha.

Példát hozok fel.

A vadászati törvény szerint azon kutyák, melyek a mezőn szabadon járnak, ha nincs czölönk nyakukon — kóbor kutyáknak tekintendők, Meglehet lőni. Így szól a törvény. Az a kérdés: alkalmazzuk-e mindig a hozzákötött szabadságot?

Malmaimba gazdaemberek jönnek szekereikkel gabonával meg-
rakodva. Ők tartják fenn a malmot és hozzák a jövedelmet, de szekere
után igen soknak hű ebe utánna sompolyog. S nem értve a titalom
szigorú voltát, ha bele melegszi, elhagyja az ösvényt, a mezőn, künn
csatangol.

Gyakran találkozom ily szekerekkel, melyeket barátságosan
köszöntök.

Ha a helyett törvény adta jogomat gyakorolnám és mint azt a
rend megkívánná, lelőném a koborkutyát: vajjon jó néven vennék-e
azon emberek? Eljönnének máskor is malmomba, midőn oly sok helyről
hivogatják? Én azt hiszem, hogy nem.

Igy békül ki az okosság a rendellenességgel, ha van ok arra.

Azt nem lehet elvitatni, hogy a rend mindenkinek hasznára válik.
De hasznos tetteink fő motora, mely soha sem tagadja meg a szolgál-
latot, alant és fent, mindenütt csak az okosság.

*

1900. sept. 5.

Más kárán tanul az okos: oly igazság, melyet többnyire későn
fedezünk fel a magunk kárán.

*